

TERMIZ VA CHAG'ONIYONNING ILK O'RTA ASRLAR DAVRI PUL XO'JALIGI.

Yalg'ashova Marjona Qurbonazar qizi

Termiz Davlat Universiteti 1-bosqich magistranti.

E-mail: Marjonayalgasheva@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada arxeologik qazishmalar natijalari, numizmatik topilmalar hamda yetakchi olimlarning ilmiy tadqiqotlariga tayangan holda Termiz va Chag'oniyon hududlarida pul muomalasining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va uning ijtimoiy-iqtisodiy hayotdagi o'rni tahlil qilinadi*

Kalit so'zlar: *Termiz, Chag'oniyon, mahalliy zarbxonalar, Buyuk Ipak yo'li, xalqaro savdo, E.V. Zeimal va E. Rtveladze tadqiqotlari, G'aybulla Boboyorov va Sh. Kamoliddinov tadqiqotlari.*

Ilk o'rta asrlar Markaziy Osiyo tarixida tub siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlar davri hisoblanadi. V–VIII asrlarda mintaqada Turk xoqonligi, Sosoniylar davlati hamda mahalliy sulolalar hukmronligi ostida murakkab tarixiy jarayonlar kechgan. Ushbu davrda shakllangan iqtisodiy tizimning muhim tarkibiy qismi sifatida pul xo'jaligi va tanga muomalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki, pul munosabatlari jamiyatning umumiy taraqqiyot darajasini, savdo-sotiq aloqalarining ko'lamini hamda siyosiy hokimiyatning mustahkamligini aks ettiradi. Termiz va Chag'oniyon hududlari ilk o'rta asrlarda Toharistonning yirik siyosiy va iqtisodiy markazlari bo'lib, ular Buyuk Ipak yo'li tarmoqlari orqali xalqaro savdo tizimiga faol jalb etilgan. Mazkur hududlarda topilgan arxeologik va numizmatik materiallar pul xo'jaligi rivojlanganini, tangalar iqtisodiy muomalada keng qo'llanilganini ko'rsatadi. Aynan shuning uchun Termiz va Chag'oniyonning ilk o'rta asrlar davridagi pul xo'jaligini kompleks tarzda o'rganish mintaqaning iqtisodiy tarixini yoritishda muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

Ilk o'rta asrlar Markaziy Osiyo tarixida tub siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar davri hisoblanadi. V–VIII asrlarda mintaqada Turk xoqonligi, Sosoniylar davlati hamda mahalliy hukmdorliklarning ta'siri ostida murakkab tarixiy jarayonlar kechgan. Ana shu jarayonlarda Termiz va Chag'oniyon Tohariston hududining muhim siyosiy, ma'muriy va iqtisodiy markazlari sifatida alohida ajralib turgan. Ushbu hududlarda shakllangan pul xo'jaligi tizimi nafaqat ichki iqtisodiy munosabatlarni, balki xalqaro savdo aloqalarini ham ta'minlashda muhim rol o'ynagan. Pul xo'jaligi va tanga muomalasini o'rganish arxeologiya va numizmatika fanlarining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u tarixiy jarayonlarni chuqurroq anglash imkonini beradi. Tangalar orqali siyosiy hokimiyat, iqtisodiy barqarorlik, savdo yo'llari va madaniy aloqalar haqida qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lish mumkin. Shu bois Termiz va Chag'oniyonning ilk o'rta asrlar davridagi pul xo'jaligini arxeologik va numizmatik manbalar asosida tahlil qilish ushbu maqolaning asosiy maqsadini tashkil etadi.

Ilk o'rta asrlarda Termizning iqtisodiy o'rni va pul xo'jaligi. Termiz qadimgi davrlardan boshlab Janubiy O'zbekiston hududidagi yirik shahar markazlaridan biri bo'lib kelgan. Ilk o'rta asrlarda ham shahar o'zining strategik geografik joylashuvi tufayli muhim iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan. Termiz Buyuk Ipak yo'lining Amudaryo bo'yi tarmoqlari orqali Hindiston, Eron va Movarounnahr bilan bog'langan bo'lib, bu holat savdo-sotiqning rivojlanishiga qulay sharoit yaratgan. Arxeologik qazishmalar jarayonida Termiz shahri va uning atrofidan topilgan ko'plab numizmatik materiallar bu yerda pul muomalasi faol bo'lganini tasdiqlaydi. Topilmalar orasida sasoniy kumush dirhamlari, turk davri mis tangalari hamda mahalliy zarbxonalarda zarb qilingan pullar uchraydi. Ushbu tangalar Termizda nafaqat tashqi savdo, balki ichki bozor ehtiyojlari uchun ham pul tizimi shakllanganini ko'rsatadi. E.V. Zeimal va E. Rtveladze tadqiqotlariga ko'ra, Termiz tangalari o'z davrida siyosiy hokimiyat ramzi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etgan. Tangalar yuzasidagi tasvirlar, yozuvlar va ramzlar hukmdorlarning mavqeini mustahkamlash, shuningdek aholiga iqtisodiy barqarorlik hissini singdirish vazifasini bajargan. Pul xo'jaligi rivoji hunarmandchilik, bozor munosabatlari va soliq tizimi bilan uzviy bog'liq bo'lgan.

Chag'oniyonning pul muomalasi va mahalliy zarbxonalar. Chag'oniyon ilk o'rta asrlarda Amudaryoning yuqori oqimi hududida joylashgan muhim tarixiy viloyat sifatida tanilgan. Bu hududda shakllangan siyosiy tuzilmalar nisbatan mustaqil bo'lib, ularning iqtisodiy hayotida pul xo'jaligi muhim o'rin tutgan. Arxeologik tadqiqotlar natijasida Chag'oniyon hududidan topilgan tangalar mahalliy zarbxonalar faoliyat yuritganini ko'rsatadi. Numizmatik materiallarning asosiy qismini mis tangalar tashkil etadi. Bu holat pul muomalasining asosan ichki bozor ehtiyojlariga xizmat qilganidan dalolat beradi. G'aybullaboboyorov va Sh. Kamoliddinov tadqiqotlarida Chag'oniyon tangalarida mahalliy hukmdorlar nomi va ramzlari aks etgani ta'kidlanadi. Bu esa hududning iqtisodiy va siyosiy mustaqilligini ifodalovchi muhim omil hisoblanadi. Chag'oniyon pul xo'jaligi qishloq xo'jaligi mahsulotlari, chorvachilik va hunarmandchilik buyumlari savdosini ta'minlashda muhim rol o'ynagan. Pul muomalasining mavjudligi bozor munosabatlarining rivojlanganini, aholining iqtisodiy faolligi yuqori bo'lganini ko'rsatadi.

Savdo yo'llari, tashqi aloqalar va pul tizimi. Termiz va Chag'oniyon hududlarining pul xo'jaligi Buyuk Ipak yo'li orqali amalga oshirilgan savdo aloqalari bilan chambarchas bog'liq edi. Ushbu yo'l orqali Xitoy ipaklari, Hindiston ziravorlari, Eron hunarmandchilik buyumlari va Vizantiya mahsulotlari Markaziy Osiyoga kirib kelgan. Natijada xorijiy tangalar mahalliy pul muomalasiga qo'shib, iqtisodiy tizimning yanada murakkablashuviga olib kelgan. Arxeologik topilmalar orasida chet el tangalarining uchrashi Termiz va Chag'oniyonning xalqaro savdoda faol ishtirok etganidan dalolat beradi. Pul xo'jaligi savdo aloqalarini yengillashtirgan, iqtisodiy almashinuvni tezlashtirgan va shaharlarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

Xulosa qilib aytganda, Termiz va Chag'oniyonning ilk o'rta asrlar davridagi pul xo'jaligi mintaqaning iqtisodiy taraqqiyotida muhim o'rin egallagan.

Arxeologik va numizmatik manbalar ushbu hududlarda pul muomalasi yaxshi yo'lga qo'yilganini, savdo-sotiq va hunarmandchilikning rivojlanganini tasdiqlaydi.

Tangalar orqali siyosiy hokimiyat, iqtisodiy mustaqillik va tashqi aloqalar aks etgan. Ushbu mavzuni o'rganish Markaziy Osiyoning ilk o'rta asrlar davridagi iqtisodiy tarixini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Zeimal E.V. Денежное обращение в Тохаристане и Согде (V–VIII вв.).
2. Rtveladze E. Древний Термез.
3. Boboyorov G'. Chag'oniyon ilk o'rta asrlarda.
4. Pidayev Sh. Termiz va Tohariston numizmatikasi bo'yicha maqolalar.
5. Kamoliddinov Sh. Ilk o'rta asrlarda Movarounnahr va Tohariston.